

KLASICKÝ KONCEPT PRIRODZENÉHO PRÁVA A JEHO POKLASICKÉ MUTÁCIE

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Klasický koncept prirodzeného práva a jeho poklasické mutácie

Príspevok po kritickej analýze vybraných právnych textov klasických rímskych právnikov obsiahnutých najmä v justiniánskej kodifikácii a štúdia právnych názorov uznávaných právnych romanistov má ambíciu dokázať odlišný koncept prirodzeného práva (*ius naturale*) v klasickom období vývoja rímskeho práva a v justiniánskom období. Klasická právna veda (t. j. od konca 1. stor. pred Kr. do polovice 3. stor. po Kr.) z obsahového hľadiska stotožňovala kategóriu prirodzeného práva (*ius naturale*) s právom národov (*ius gentium*). Poklasickí a justiniánski právnici vplyvom kresťanského náboženstva nielenže oddeľovali *ius naturale* od *ius gentium*, ale vytvorili novú koncepciu prirodzeného práva, podľa ktorej ide o právo, ktoré: a) príroda naučila všetky živočíchy, b) je vždy spravodlivé a dobré, c) zachováva všetky národy, d) vytvorila božská Prozreteľnosť.

Das klassische Konzept vom natürlichen Recht und seine nachklassischen Mutationen

Der Beitrag will nach einer kritischen Analyse der ausgewählten v. a. in der Justiniankodifikation beinhalteten Rechtstexte von klassischen römischen Juristen und nach dem Studium der Rechtsmeinungen von anerkannten rechtlichen Romanisten ein anderes Konzept vom natürlichen Recht (*ius naturale*) in klassischer Zeit der Entwicklung vom römischen Recht und in der Justinianzeit beweisen. Die klassische Rechtswissenschaft (d. h. vom Ende des 1. Jhr. v. Ch. bis zur Hälfte vom 3. Jhr. n. Ch.) stellte eine Kategorie vom natürlichen Recht (*ius naturale*) mit dem Recht der Nationen (*ius gentium*) aus dem Inhaltsgesichtspunkt einander gleich. Nachklassische und justinianische Juristen trennten durch den Einfluss von der christlichen Religion nicht nur *ius naturale*

von ius gentium, sondern sie bildeten auch eine neue Konzeption vom natürlichen Recht, nach der es sich um das Recht handelt: a) die Natur lehrte alle Tiere b) ist immer gerecht und gut c) behalten alle Nationen d) schuf die Gottesvorsehung.

The Classic Concept of Natural Law And Its Postclassical Mutations

The paper, after a critical analysis of selected legal texts of classical Roman lawyers, contained mainly in Justinian's codification and the study of legal opinions of recognized legal Romanists, has the ambition to prove a different concept of natural law (ius naturale) in the classical period of Roman law and the Justinian period. Classical jurisprudence (i.e. from the end of the 1st century BC to the mid-3rd century AD), in terms of content, identified the category of natural law (ius naturale) with the law of nations (ius gentium). Under the influence of the Christian religion, the classical and Justinian lawyers not only separated ius naturale from ius gentium, but created a new concept of natural law, which is a law that: a) nature taught all animals, b) is always fair and good, c) all nations preserve, d) was created by divine providence.

Kľúčové slová: ius naturale, ius gentium, jurisprudencia, klasické obdobie rímskeho práva, justiniánska kodifikácia, interpolácie

Schlüsselbegriffe: ius naturale, ius gentium, das klassische römische Recht, justinianische Kodifikation, Interpolationen

Keywords: ius naturale, ius gentium, jurisprudence, classical period of Roman law, Justinian's codification, interpolations

Dichotómia rímskeho súkromného práva (t.j. civilné právo /*ius civile*/ - právo národov /*ius gentium*/) verzus jeho trichotómia (t. j. civilné právo /*ius civile*/ - právo národov /*ius gentium*/ - prirodzené právo /*ius naturale*/) je predmetom diskusií právnych romanistov aj v súčasnosti. Justiniánske pramene rímskeho práva zostavené byzantskými (kresťanskými a nie pohanskými) kompilátormi v 6. storočí výslovne uvádzajú trojité členenie rímskeho súkromného práva:

„Súkromné právo sa delí na tri časti, lebo pozostáva z predpisov práva prirodzeného (*ius naturale*) alebo práva národov (*ius gentium*) alebo práva civilného (*ius civile*)“ (Ulp. D. 1, 1, 1, 2).¹

„Teraz je potrebné hovoriť o súkromnom práve, ktoré sa skladá z troch častí: pozostáva totiž z predpisov práva prirodzeného (*ius*

¹ „Privatum ius tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus“ (Ulp. D. 1, 1, 1, 2).

naturale) alebo práva národov (*ius gentium*) alebo práva civilného (*ius civile*)“ (Iust. Inst. 1, 1, 4).²

Avšak z dostupných právnych prameňov, ktoré nepochádzajú z justiniánskej kodifikácie (t. j. Gaiove Inštitúcie³ a *Fragmentum Dositheanum*⁴) vyplýva, že prirodzené právo a právo národov sú výrazy, ktoré možno pokladať za rovnocenné. Napríklad rímsky klasický (pohanský) právnik Gaius hneď na začiatku svojich Inštitúcií rozlišuje len dva druhy súkromného práva: občianske právo (*ius civile*) a právo národov (*ius gentium*):

„Všetky národy, ktoré sa riadia zákonmi a obyčajmi, užívajú dielom svojho vlastného, dielom všetkým ľuďom spoločného práva. Lebo to, čo si ako právo nejaký národ sám pre seba stanoví, je jeho vlastným (právom) a nazýva sa občianske právo, ako právo vlastnej obce. To však, čo pre všetko ľudstvo stanoví prirodzený rozum (*naturalis ratio*), je rovnako zachovávané všetkými a nazýva sa „právo medzi národmi“, ako právo, ktoré užívajú všetky národy“ (Gai Inst. 1, 1).

V tejto súvislosti uvedieme aj ďalšie Gaiove texty:

„Vlastníctvo niektorých vecí nadobúdame podľa práva platného pre všetky národy (*ius gentium*), ktoré sa medzi všetkými ľuďmi zachováva prirodzeným spôsobom a celkom rovnako“ (Gai. D. 41, 1, 1).

„Že sú nedospelí podrobení poručníctvu, je spoločné právnym poriadkom všetkých obcí. Lebo náleží prirodzenému rozumu, že ten, kto

² „Dicendum est igitur de iure privato, quod tripertitum est; collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus“ (Iust. Inst. 1, 1, 4).

³ Právnik Gaius žil niekedy v druhom storočí po Kristovi za vlády cisárov Antonina Pia (138 - 161) a Marca Aurélia (161 - 180). Preslávila ho najmä jeho učebnica známa ako *Institutiones* (Základy), ktorej exemplár bol objavený až v roku 1816 vo Veronskej kapitulskej knižnici. Gaiove spisy si v praxi udržiavali veľkú popularitu najmä vďaka prehľadnému a ľahko prístupnému štýlu. Cisár Justinian ho radil do kategórie najväznejších právnických autorít a právo ho nazýval „*noster Gaius*“ - náš Gaius. Na túto tému porovnaj DIÓSDI, G.: Gaius, der Rechtsgelehrte (mit einer Bibliographie von R. WITTMANN). In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung* II, 15(1976) s. 605-631; ALBERTI A.: *Ricerche su alcune glosse alle Istituzioni di Gaio*, Milano, 1935, 173 s.; ARCHI, G.G.: Lex e natura nelle Istituzioni di Gaio. In *Festschrift für Werner Flume zum 70. Geburtstag*, Köln, 1978, s. 3-24; BASTIT, M.: La diversité dans les Institutes de Gaius. In *Archives de philosophie du droit* 23(1978), s. 333-342; BETTI, E.: *Sul significato di "contrahere" in Gaio*, San Severino-Marche, 1912, 51 s.; WAGNER, H.: *Studien zur allgemeinen Rechtslehre des Gaius. Ius Gentium und Ius Naturale in ihrem Verhältnis zum Ius Civile*, Zutphen, Holland 1978, 290 s.; KODREBSKI, J.: *Gaius i Pomponius jako nauczycciele prawa rzymskiego*. In *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego* 108 (1976), s. 15-28.

⁴ Ide o fragment spisu neznámeho rímskeho klasického právnika, ktorý sa zmieňuje o delení práva a spôsoboch prepustenia otroka na slobodu. Uvedený zlomok sa nám zachoval vďaka prekladovým cvičeniam z gréčtiny do latinčiny, ktoré patrili do spisu „*Ars gramatika*“ magistra Dosithea z konca 4. stor. po Kr. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha : Panorama, 1981, s. 158; SCODEL, R.: *Communication and Adaptation in Antiquity*. Leiden/Boston : Brill, 2014. s. 365.

nie je hotového veku, je riadený poručníctvom druhého“ (Gai Inst. 1, 189).

Teda podľa Gaia právo národov (*ius gentium*) je právo, ktoré:

- a. stanovil pre všetko ľudstvo prirodzený rozum (*naturalis ratio*);
- b. užívajú všetky národy (Gai Inst. 1, 1);
- c. sa medzi všetkými ľuďmi zachováva prirodzeným spôsobom a celkom rovnako (Gai. D. 41, 1, 1);
- d. náleží prirodzenému rozumu (Gai Inst. 1, 189).

Z uvedených Gaiových textov vyplýva, že výrazy *ius gentium* a *ius naturale* sú ekvivalentné a teda obidve kategórie práva *ius gentium* a *ius naturale* sú identické, pokiaľ ide o ich obsah, čo poukazuje na skutočnosť, že rímske súkromné právo klasického obdobia bolo dichotomické a ktoré, ako je známe, bolo produktom pohanskej jurisprudencie. Naproti tomu určité texty justiniánskej kodifikácie, ktoré zostavovali justiniánski (kresťanskí) právnici vyslovene odlišujú medzi *ius naturale* a *ius gentium*, čím Gaiovu dichotómiu rímskeho súkromného práva pretransformovali na jeho trichotómiu.

Okrem toho z analýzy justiniánskych prameňov vyplýva, že justiniánski právnici (ktorí sa zvyknú nazývať aj justiniánskymi kompilátormi), nám zanechali tri odlišné definície prirodzeného práva:

Prvú definíciu nachádzame v Justiniánskych Digestach vo fragmente, ktorý justiniánski právnici priradili právníkovi Ulpiánovi:

„Prirodzené právo je to, čo príroda naučila všetky živočíchy: lebo toto právo nie je charakteristické pre ľudský rod, ale je spoločné pre všetky tvory, ktoré žijú na Zemi, i v mori a aj pre vtáky. Z neho pochádza spojenie muža a ženy, ktoré my nazývame manželstvom, takisto plodenie a výchova detí. Vidíme totiž, že aj ďalšie zvieratá, ba aj divé zvery sú uspôsobené podľa tohto práva. Právo národov je to, ktoré používajú všetky ľudské rody. A je ľahké mu porozumieť, že sa líši od prirodzeného práva, pretože to je spoločné pre všetky tvory a toto len pre ľudí vo vzájomných vzťahoch“ (Ulp. D. 1, 1, 1, 3-4 = Iust. Inst. 1, 2).⁵

Z tejto definície vyplýva, že Ulpián kategóriu prirodzeného práva rozšíril na všetkých živočíchov, to znamená nielen na ľudí, ale aj na zvieratá žijúce na zemi, vo vzduchu a vo vode. Uvedená definícia zahŕňa aj akési „právo zvierat“ a preto bola považovaná za nešťastnú (Frederic Pollock 1845 - 1937); alebo za cudziu právnej tradícii (Herbert Felix

⁵ *„Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritiam censerit. Ius gentium est, quo gentes humanae utuntur. quod a naturali recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit“* (Ulp. D. 1, 1, 1, 3-4).

Jolowicz 1890 - 1954), alebo za takú, ktorá je v protiklade ku stoeckej koncepcii práva prírody (Fritz Schulz 1879 – 1957).⁶ Taktiež Antonio Rosmini sa na tému uvedenej definície vyjadril, že ona je defektná a na zanechanie a ďalej dodáva, že legisti k tejto definícii pripojili slová: „*iuxta genus suum*“ (podľa svojho druhu) – čo túto definíciu vysvetľuje a objasňuje.⁷ Myšlienky o spoločenstve ľudí a zvierat sú vzdialené aj mysleniu stoeckých filozofov ako napríklad Cicerónovi, Senekovi a Markovi Auréliovi. V súvislosti s problematikou „práv živočíchov“ sa Ulpián na inom mieste zmieňuje, že živočích nemôže spôsobiť bezprávie, pretože nemá rozum.⁸

Druhú definíciu prirodzeného práva nachádzame taktiež v Justiniánskych Digestach vo fragmente, ktorý justiniánski kompilátori pripísali právnikovi Paulovi:

„Výraz „právo“ má viacero významov: jeden ako prirodzené právo, keď sa hovorí o tom, čo je vždy slušné (spravodlivé) a dobré. Druhý (význam), ako civilné právo, keď sa hovorí o tom, čo je užitočné pre všetkých, alebo pre väčšinu v jednotlivej obci“ (Paul. D. 1, 1, 11).⁹

A nakoniec **tretiu teologickú definíciu** *ius naturale* uvádzajú Inštitúcie cisára Justiniána:

„Prírodnoprávne zásady, ktoré si všetky národy zachovávajú, však vytvorila skutočná božská Prozreteľnosť a navždy zostanú platné. Naproti tomu právne zásady, ktoré si stanoví každé občianstvo, sa často menia [...]“ (Iust. Inst. 1, 2, 11).¹⁰

Justiniánski právnici predstavili *ius naturale* ako právo, ktoré:

- a. **príroda naučila všetky živočíchy žijúce na Zemi, mori a vzduchu** (porovnaj Ulp. D. 1, 1, 1, 3);
- b. **je vždy slušné (spravodlivé) a dobré** (porovnaj Paul. D. 1, 1, 11);
- c. **zachovávajú všetky národy, ktoré vytvorila skutočná božská Prozreteľnosť a ktoré navždy zostane platné a použiteľné** (Iust. Inst. 1, 2, 11).

Podľa mnohých právnych romanistov tri uvedené definície *ius naturale* nie sú originálne **v tom zmysle, že** nepochádzajú z pera klasických právnikov, ale boli vytvorené neskôr, t. j. až v poklasickom

⁶ Porovnaj PIZZORNI, R.: *Il diritto naturale dalle origini a S. Tommaso d'Aquino*, Roma : Città Nuova Editrice, 1985, s. 111.

⁷ Porovnaj D'ADDIO, M.: *Introduzione a A ROSMINI-SERBATI, Filosofia della politica*, Milano : Marzorati Editore, 1972, s. 146.

⁸ D. 9, 1, 3: „[...] *nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret*“.

⁹ „*Ius pluribus modis dicitur: uno modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est ius civile*“ (Paul. D. 1, 1, 11).

¹⁰ „*Sed naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent*“ (Iust. Inst. 1, 2, 11).

alebo až justiniánskom období.¹¹ Podľa Emilia Albertaria Ulpianov text je s najväčšou pravdepodobnosťou scholastickou parafrázou inšpirovanou gréckou pytagorejskou filozofiou¹². Ostatné definície, obzvlášť tá teologická, naplno odrážajú ducha kresťanského náboženstva a je vysoko pravdepodobné, že do svojej konečnej podoby ich upravili justiniánski kompilátori.

Natíska sa nám otázka, prečo členovia kodifikačnej komisie zachovali v Justiniánskych Digestach takú definíciu prirodzeného práva, ktorá do svojho konceptu zahŕňa nielen ľudí, ale aj všetky tvory žijúce na Zemi, v mori a vo vzduchu (Ulp. D. 1, 1, 1, 3). Veď uvedená definícia vôbec neodzrkadľuje ducha klasického rímskeho práva a svojou povahou nie je ani kresťanská. Podľa nášho názoru najsprávnejšou odpoveďou na položenú námietku je skutočnosť, že kompilátorom táto definícia efektne poslúžila na oddelenie kategórie prirodzeného práva (*ius naturale*) od kategórie práva národov (*ius gentium*), aby jednoduchú dichotomickú koncepciu súkromného práva (typickú pre klasické obdobie) priviedli do nerovnováhy, t. j. do trichotómie. Preto v justiniánskej kodifikácii mohli byť niektoré inštitúty práva národov (*ius gentium*) v protiklade k abstraktným prirodzenoprávnym zásadám (*ius naturale*), ktoré stoja nad objektívnou realitou vecí a ktoré sa kvalifikujú ako „*tie, ktoré vytvorila skutočná božská Prozreteľnosť*“. Typickým príkladom je inštitút otroctva, ktorý Justiniánske Inštitúcie považovali za inštitút *iuris gentium* stojaci proti kresťanskej koncepcii prirodzeného práva,¹³

¹¹ Porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. I, Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1929, s. 2.

¹² ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano*, vol. V. Milano : Giuffrè Ed., 1937, s. 281.

„If these rights were thus sanctioned in us, all men would have the same rights, and would not have different rights at different periods. But if it is the duty of a just and good man to obey the laws, I would ask which are they to be? Or shall he obey all indiscriminately? But virtue does not admit of uncertainty, nor nature endure inconstancy. The strength of law consists in punishment, not in our natural justice. Natural right therefore does not exist. Whence it follows, that men are not made just by nature. But it is said, although there are various laws, still good men, by natural inclination, pursue what is just in itself, and not what is assumed to be so; because it is the part of a good and just man, to render that justice to every one which he is deserving of. Now, first, are we in any wise just to the dumb beasts? For men, not of mediocrity, but great and learned; Pythagoras and Empedocles, declare that all animals possess the same degree of right, and denounce unatoning punishments to hang over those by whom any animal is outraged. It is wicked therefore to injure the brutes“ (CICERO, M.T.: *De re publica* 3, 11).

¹³ „Lebo na základe istých potrieb a nevyhnutností ľudského života si národy vytvorili určité úpravy: vznikajú vojny a prinášajú zajatie a otroctvo, ktoré odporujú prirodzenému právu“ (Iust. Inst. 1, 2, 2).

Keď právnici klasického obdobia rozlišovali normy „*ius gentium*“ alebo „*ius naturale*“ na jednej strane od „*ius civile*“ na strane druhej, tak to nerobili na báze nejakých vyšších morálnych princípov, ale na báze „*naturalis ratio*“ (prirodzeného rozumu). Klasickí právnici inštitút otroctva začleňovali do práva národov preto, lebo sa nachádzal u všetkých národov a tiež preto, lebo bol ovocím „*naturalis ratio*“, podľa ktorého vojnoví nepriatelia, ktorí upadli

ktoré je formulované prostredníctvom nových atribútov. Je na mieste pripomenúť (že na rozdiel od justiniánskych kompilátorov) právnici klasického obdobia čo do obsahu *ius naturale* stotožňovali s *ius gentium*.

Na snahu justiniáncov separovať *ius gentium* od *ius naturale* môžeme poukázať aj prostredníctvom interpolovaného Ulpianovho právneho textu, ktorý obsahuje neklasické výrazy a jazykové prvky prevzaté zo starej gréčtiny (tzv. grécizmy):

„[*Civilné právo je to, ktoré sa ani úplne nelíši od prirodzeného práva alebo práva medzi národmi, ani mu vo všetkom neslúži; preto, keď niečo pridáme alebo uberieme spoločnému právu, vytvoríme vlastné, totiž civilné právo*]“ (Ulp. D. 1, 1, 6).¹⁴

V texte je uvedená netypická antitéza medzi „spoločným právom“ a „právom vlastným“, a grécizmy, ako „*in totum*“ a „*per omnia*“ poukazujú na neoriginálnosť tohto právneho textu.

Zastavme sa ešte pri texte Paul. D. 1, 1, 11, ktorý obsahuje okrem kresťanského konceptu prirodzeného práva obsahuje aj antitézu medzi *ius civile* a *ius naturale*.

„Výraz „právo“ má viacero významov: jeden ako prirodzené právo, keď sa hovorí o tom, čo je vždy slušné (spravodlivé) a dobré. Druhý (význam), ako civilné právo, keď sa hovorí o tom, čo je užitočné pre všetkých, alebo pre väčšinu v jednotlivej obci“ (Paul. D. 1, 1, 11).

Talianky právny romanista Albertario vyslovil tézu, podľa ktorej pôvodný fragment obsahoval protiklad medzi *ius civile* a *ius gentium*. Avšak justiniánski právnici (pre ktorých *ius gentium* bolo skôr historickou reminiscenciou a *ius naturale* pojmom živým) prepracovali originálny Paulov text vykonaním pojmovej zámieny a vložením príslovky „*semper*“ (vždy). Týmto zásahom nielenže zvýraznili nemenný charakter prirodzeného práva, ale ho aj viac priblížil textu Justiniánskych Inštitúcií, podľa ktorých „*prirodzenoprávne zásady, ktoré si všetky národy zachovávajú, však vytvorila skutočná božská Prozreteľnosť a navždy zostanú platné*“ (Iust. Inst. 1, 2, 11).¹⁵

Ako sme už uviedli, v poklasickom a justiniánskom rímskeho práva bolo nutné separovať kategóriu prirodzeného práva a práva národov hlavne z dôvodu zaradenia inštitútu otroctva, ktorý Justiniánske Inštitúcie zaradovali do kategórie *ius gentium* („*vojny vznikajú a prinášajú*

do zajatia, sa stali otrokmi (Gai Inst. 2, 69) a ten kto sa narodil z otrokyne, tak sa narodil ako otrok (Gai Inst. 1, 89).

¹⁴ Tak ako to vyplýva z Interpoláčného indexu, text v hranatých zátvorkách bol interpolovaný – porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. I, Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1929, s. 2.

¹⁵ ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano*, vol. V. Milano : Giuffrè Ed., 1937, s. 284.

zajatie a otroctvo, ktoré odporujú prirodzenému právu“ - Iust. Inst. 1, 2, 2). Kresťanská koncepcia prirodzeného práva (podľa ktorej sú si všetci ľudia rovní)¹⁶ nedovoľovala, aby otroctvo ako také bolo začlenené do sféry prirodzeného práva. A preto v tomto období bolo potrebné dichotomické členenie súkromného práva (typické pre klasické obdobie) nahradiť členením trichotomickým. Za týmto účelom justiniánski právnici upravili viacero klasických právnych textov. V tejto súvislosti nás Interpolačný index privádza k viacerým právnym textom, z ktorých uvedieme aspoň niekoľko. Upresňujeme, že zásahy justiniánskych interpolátorov do pôvodných klasických textov sú vložené v hranatých zátvorkách, tak ako to vyplýva z Interpolačného indexu:

„*Prepustenia takisto patria do práva medzi národmi. Prepustenie (manumissio) je totiž vydanie „z ruky“ (manus), čo je zabezpečenie slobody: lebo pokiaľ je niekto v otroctve, je pod rukou a mocou, ale prepustením je oslobodený z tejto moci. [Toto ustanovenie má svoj pôvod v práve národov (ius gentium), pretože, keď bolo otroctvo neznáme, všetci sa rodili slobodní a nebolo známe prepustenie, ale keď ako sa podľa práva národov otroctvo rozšírilo, nasledovalo dobrodenie prepustenia; a zatiaľ čo podľa prirodzeného práva sme nazvali ľudí jedným menom, podľa práva národov začali byť tri druhy: slobodní, ich opak otroci a tretí druh prepustenci, to jest tí, ktorí prestali byť otrokmi]“ (Ulp. D. 1, 1, 4).¹⁷*

„*Sloboda je [prirodzená] možnosť konať to, čo niekto chce, a to do tej miery, pokiaľ to moc alebo právo nezakazuje. Otroctvo je inštitútom práva národov (ius gentium), ak je niekto [v rozpore s prírodou] podriadený moci iného“ (Flor. D. 1, 5, 4).¹⁸*

„*[V oblasti civilného práva je otrok ničím; nie však podľa práva prirodzeného, pretože v očiach práva prirodzeného sú si všetci ľudia rovní]“ (Ulp. 50, 17, 32).¹⁹*

Na interpolácie klasických právnych textov môžeme efektívne poukázať aj prostredníctvom komparatívnej metódy:

¹⁶ Rovnosť všetkých ľudí teologickým spôsobom zvýraznil vo svojich dvoch listoch „Apoštol národov“ sv. Pavol:

„*Potom už niet Gréka ani Žida, obriezky ani neobriezky, barbara, Skýta, otroka, slobodného, ale všetko a vo všetkom je Kristus“ (Kol. 3, 11).*

„*Už niet Žida ani Gréka, niet otroka ani slobodného, niet muža a ženy, lebo vy všetci ste jeden v Kristovi Ježišovi“ (Gal. 3, 28).*

¹⁷ LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. I, Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1929, s. 2.

¹⁸ LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. I, Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1929, s. 7.

¹⁹ LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. III, Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1935, s. 592.

V tejto súvislosti porovnaj ďalšie interpolované texty: Tryph. D. 12, 6, 64; Marc. 40, 11, 2.

Gai. Inst. 2, 69 (klasický text)	Gai. D. 41, 1, 5, 7 (interpolovaný text)	Iust. Inst. 2, 1, 17 (Justiniánova učebnica rímskeho práva)
„Z prirodzeného dôvodu, t. j. podľa prirodzeného práva, sa stáva našim vlastníctvom tiež to, čo je odňaté nepriateľom“. „Ea quoque ex hostibus capiuntur naturali ratione nostra fiunt“.	„Podobne, čokoľvek, čo ukoristíme od nepriateľa, bezprostredne patrí [podľa ius gentium] tomu, kto sa toho zmocní“. „Item quae ex hostibus capiuntur, [iure gentium] statim capientium fiunt“.	„Aj to čo odnímate nepriateľom, stáva sa okamžite [podľa práva národov (ius gentium)] našim vlastníctvom“. „Item ea, quae ex hostibus capimus, [iure gentium] statim nostra fiunt“.

Gaiove Inštitúcie (ako pôvodný klasický text) uvádzajú, že podľa prirodzeného práva možno nadobudnúť vlastníctvo aj tým spôsobom, keď sa zmocníme vecí vojnových zajatcov alebo vojnových nepriateľov. Naproti tomu justiniánski právnici tento spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva k veciam nepriateľov vôbec nedávajú do súvislosti s prirodzeným právom, ale výslovne s právom národov. Pretože podľa kresťanskej ideológie inštitút otroctva je proti prirodzenému právu (*contra naturam*), všetci ľudia sú na základe prirodzeného práva rovní (*iure naturale liberi*) a slobodní (*iure naturale aequales*) - porovnaj D. 1, 1, 1, 4; D. 1, 5, 4, 1. V poklasickom a justiniánskom práve je teda otroctvo považované za inštitút práva národov, ktorý je proti prirodzenosti človeka a prirodzenému právu.

Skôr ako prejdeme k záverom nášho príspevku, predstavíme ešte jedno porovnanie klasického právneho textu s textom Justiniárovej učebnice práva, ktoré jasne poukazuje na tendenciu byzantských právníkov 6. storočia cielene zamieňať „*ius gentium*“ s „*ius naturale*“.

Gai. D. 41, 1, 1:	Iust. Inst.2, 1, 11:
„A pretože právo národov ako staršie vzišlo z toho istého ľudského rodu, je potrebné, aby sa najskôr hovorilo o ňom“. „Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit“.	„A tak je teda vhodné začať so starším právom. Starším je zrejme [prirodzené právo], ktoré vytvorila príroda spolu s ľudským rodom“. „Commodius est itaque a vetustiore iure incipere. Palam est autem, vetustius esse [naturale ius], quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit“.

Z uvedeného porovnania nepriamo vyplýva, že kategóriu prirodzeného práva bolo v neskoršom období nutné odlišiť od práva národov, čo v klasickom období rímskeho práva vôbec nebolo potrebné, lebo z obsahového hľadiska obe kategórie súkromného práva boli identické.

Na základe kritického posúdenia predmetných textov Justinianých Digest (ktoré, aby boli použiteľné v novej kresťanskej dobe, boli miestami interpolované) prejdeme k nasledovným záverom. **Klasická právna veda** (t. j. od konca 1. stor. pred Kr. do polovice 3. stor. po Kr.) z obsahového hľadiska stotožňovala kategóriu prirodzeného práva s právom národov, čo možno ilustrovať v textoch Gaiových Inštitúcií. Ak Gaius hovoril o tom, že určité ustanovenia platia pre všetky národy, tak ich dával do súvisu s *ius gentium*. Ak sa však Gaius v normách zmieňoval o prirodzenom rozume (*ratio naturalis*) tak ich dával do súvisu s *ius naturale*. Gaius teda na rovnakú právnu realitu neraz používal dvojité uhol pohľadu. Inými slovami povedané, obidve kategórie súkromného práva (*ius gentium* a *ius naturale*) boli v klasickom období obsahovo identické a rozdielnosti medzi nimi sa prejavovali len v konkrétnych prípadoch, t. j. ak bol v určitej norme zvýraznený:

- a. všeobecný aspekt, ktorý vyjadroval zhodu s *ratio naturalis*, tak Gaius použil výraz *ius naturale*;²⁰
- b. konkrétny aspekt, ktorý zvýrazňoval skutočnosť, že norma platí pre všetky národy, tak použil výraz *ius gentium*.²¹

Obsahové stotožnenie oboch kategórií prirodzeného práva (*ius naturale* + *ius gentium*) priviedlo rímskych právnikov klasického obdobia k tzv. dichotómii rímskeho súkromného práva. Možno povedať, že pre rímskych právnikov klasického obdobia bolo *ius naturale* **princípom** a **inštitútom pozitívneho práva**, ktoré oni odôvodňovali z rovnakej prirodzenosti (povahy) vecí. Tieto princípy a inštitúty pozitívneho práva boli podľa úsudku právnikov predstavované v dvoch podobách, buď ako:

- a) niečo, čo je nutné, nezničiteľné, majúce autoritatívny pôvod;

²⁰ Napríklad Gaius pri rozlišovaní spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva zvýrazňuje viac abstraktný uhol pohľadu ako ten konkrétny: Gai Inst., 2, 66: „podľa prirodzeného práva nenadobúdame len tie (veci), ktoré sa skutočne stavajú našim vlastníctvom tradíciou, ale aj tie, ktoré získame okupáciou, (a síce) preto, lebo nikomu nepatrili: ako všetko, čo sa chytá na zemi, v mori či na nebi“. Taktiež pozri Gai Inst., 2, 66; Gai Inst., 2, 69; Gai Inst., 2, 70; Gai Inst., 2, 73; Gai Inst., 2, 79.

²¹ Napríklad právny vzťah medzi otrokmi a ich pánmi Gaius zaraďuje do oblasti *ius gentium* a predstavuje ho z konkrétneho uhla pohľadu: „otroci sú podriadení právomoci pánov; táto právomoc má svoj pôvod v *ius gentium*: u všetkých národov bez rozdielu môžeme totiž pozorovať, že pánom prislúcha nad otrokmi právo života a smrti; a čokoľvek sa nadobúda skrze otroka, to sa nadobúda pre pána“ (Gai. Inst. 1, 52). Taktiež porovnaj LOMBARDI, G.: *Sul concetto di „ius gentium“*, Roma : Istituto di Diritto Romano, 1947, s. 128-130.

- b) *ius gentium*, teda ako právo, ktoré je spoločné pre všetky civilizované národy.

Tieto dve podoby konceptu prirodzeného práva, ku ktorým právna veda klasického obdobia došla, samé o sebe poukazujú na univerzalitu, ktorá presiahla hranice jednotlivého pozitívneho práva. Je dôležité poznamenať, že Rimania k uvedenej univerzalite dospeli prostredníctvom pozorovania konkrétnej právnej reality, ku ktorej ich viedlo vlastné civilné právo.²²

Ako sme mohli vidieť s rozmachom kresťanstva, ktoré nastalo **v poklasickom a justiniánskom období** súvisí jednak zmena koncepcie prirodzeného práva (ktoré sa predstavovalo ako právo vytvorené božou Prozreteľnosťou a ako právo ideálne, nemenné a navždy platné) a jednak potreba jeho separácie od práva národov. Za týmto účelom justiniánski kompilátori robili zásahy do pôvodných právnych textov klasických právnikov, aby rímske právo súkromné bolo použiteľné aj pre ďalšie časy.

Pramene

1. *CORPUS IURIS CIVILIS. DIGESTA*, Tomus I., preklad Blaho P., Vaňková J., Bratislava : Euro Kodex, 2008
2. *CORPUS IURIS CIVILIS. JUSTINIÁNSKE INŠTITÚCIE*, preklad, úvod a poznámky Blaho P., Trnava: Iura Edition, 2000
3. *IUSTINIANI AUGUSTI DIGESTA SEU PANDECTAE. DIGESTI O PANDETTE DELL'IMPERATORE GIUSTINIANO*. Testo e traduzione a cura di SCHIPANI S. con la collaborazione Lantella L., IV. volumi, Milano : Giuffrè Editore, 2005 – 2011

Použitá literatúra

1. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano*, vol. V. Milano : Giuffrè Ed., 1937, 618 s.
2. ALBERTI A.: *Ricerche su alcune glosse alle Istituzioni di Gaio*, Milano, 1935, 173 s.
3. ARCHI, G.G.: Lex e natura nelle Istituzioni di Gaio. In *Festschrift für Werner Flume zum 70. Geburtstag*, Köln, 1978, s. 3-24
4. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha : Panorama, 1981, 507 s.
5. BASTIT, M.: La diversité dans les Institutes de Gaius. In *Archives de philosophie du droit* 23(1978) s. 333-342

²² BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : PraF UK, 2013, s. 77.

6. BONFANTE, P.: Di un'influenza orientale nel diritto romano. In *Archivio giuridico* 101 (1929) s. 3 a nasl.
7. BRŤKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : PraF UK, 2013, 172 s.
8. KODREBSKI, J.: *Gaius i Pomponius jako nauczyciele prawa rzymskiego*. In *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego* 108 (1976), s. 15-28
9. LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum*. Tom. I, Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1929, 402 s.
10. LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*, Tomus III. Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1935, 600 s.
11. LOMBARDI, G.: *Sul concetto di „ius gentium“*. Roma : Istituto di Diritto Romano, 1947
12. NOCERA, G.: *Ius naturale nella esperienza giuridica romana*. Milano : Ed. Giufrè, 1962
13. PIZZORNI, R.: *Il diritto naturale dalle origini a S. Tommaso d'Aquino*, Roma : Città Nuova Editrice, 1985, 631 s.
14. RICCOBONO, S.: L'influenza del Cristianesimo sulla Codificazione di Giustiniano. In *Rivista di Scienza „Scientia“* 5 (1909) 122 a nasl.
15. WAGNER, H.: *Studien zur allgemeinen Rechtslehre des Gaius. Ius Gentium und Ius Naturale in ihrem Verhältnis zum Ius Civile*, Zutphen, Holland 1978, 290 s.